

Bukovinian State
Medical University

ВДНЗ України «Буковинський
державний медичний університет»

Ștefan cel Mare University
of Suceava

Сучавський університет імені
Штефана чел Марє

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ СУСПІЛЬНИХ НАУК ТА ІСТОРІЇ МЕДИЦИНИ

AKTUALINI PYTANNIA SUSPILINIH
NAUK TA ISTORII MEDITSINI
(APSNIM)

CURRENT ISSUES OF SOCIAL
STUDIES AND HISTORY OF
MEDICINE

АКТУАЛЬНЫЕ ВОПРОСЫ
ОБЩЕСТВЕННЫХ НАУК
И ИСТОРИИ МЕДИЦИНЫ

ENJEUX ACTUELS DES SCIENCES
SOCIALES ET DE L'HISTOIRE DE
LA MEDECINE

Спільний українсько-румунський науковий журнал
Joint Ukrainian-Romanian scientific journal

2019, 2 (22)

<p><i>Журнал засновано в 2013 р. Перереєстровано 27.07.2015 р. у Міністерстві юстиції України (Свід. № 21495-11295ПП – Сер. КВ)</i></p>	<p><i>Journal started publishing in 2013 year. Re-registered in the Ministry of Justice of Ukraine 27.07.2015 p (Cert.of registr. № 21495-11295ПП – Ser. KB)</i></p>
<p><i>Журнал включено до Переліку наукових фахових видань України з історичних (Наказ МОН України № 515 від 16.05.2016р.) та філологічних наук (Наказ МОН України № 1222 від 07.10.2016 р.)</i></p>	<p><i>Journal is on the List of Scientific Professional publication of the Ministry of Education and Science of Ukraine, entitled to publish main results of dissertations in different fields of Historical sciences (order № 515 of 16.05.2016) and Philological sciences (order № 1222 of 07.10.2016)</i></p>

President: Dr. of Medicine, Prof. **Taras Boychuk** (Bukovinian State Medical University)

Editors-in-Chief: Dr. of History, Prof. **Stefan Purici** (Ștefan cel Mare University of Suceava)
Dr. of History, Prof. **Antoniuy Moyses** (Bukovinian State Medical University)

Executive Editors: Ph.D., Assoc. Prof. **Antonina Anistratenko**, responsible for the electronic version of the journal
Ph.D., Assoc. Prof **Yulia Rusnak** (Bukovinian State Medical University)
Ph.D., Lecturer **Tetyana Nykyforuk** (Bukovinian State Medical University)
Ph.D., Lecturer **Harieta Mareci Sabol** (Ștefan cel Mare University of Suceava)

Editors Assistants: Ph.D., Associate Prof. **Inha Tymofijchuk** (Bukovinian State Medical University)
Ph.D., Lecturer **Vasile M. Demciuc** (Ștefan cel Mare University of Suceava)

Executive secretaries: Lecturer **Iryna Kaizer**, Lecturer **Lidia Vylka**

Responsible for the electronic version on the OJS platform and DOI identifier: **Maya Paholka**
Responsible for the Bibliographic description of the references: **Svitlana Tulevska**

INDEXING: Index Copernicus – 73,78 (2016) | Infobase Index – 2,8 (2016) | MIAR – 2,8 (2016) | SRJIF – 3,98 (2017) | JICIndex – 0,110 (2017)

Journal was registered in the international scientometric and bibliographical database **Index Copernicus**, **Directory of Open Access Journals (DOAJ)**, **Ulrichs Web**, **Erih Plus**, **Scientific Indexing Services**, **eLibrary**, **Index of Turkish Education**, **Infobase Index**, **OAJI**, **World Cat**, **Directory of Research Journals Indexing (DRJI)**, **Sherpa/Romeo**, **Scientific Journal Impact Factor (SJIF)**, **Information Matrix for the Analysis of Journals (MIAR)**, **Journals Factor (JF)**, **International Institute of organized research (I2OR)**, **Journals Impact Factor**, **International Innovative Journal Impact Factor (IIJIF)**, **Rootindexing**, **Science Research Journal Impact Factor (SRJIF)**, **JICIndex**, was published in database: **Google Scholar**, **SCIARY WorlWide Elibrary (SUA)**, **Central and Eastern European Online Library (Germany)**.

Editorial Board:**Social sciences:**

Associate Prof. **Gennadii Kazakevych**, Dr. of History, Taras Shevchenko Kyiv National University (Ukraine);
 Prof. **Michel Kerautret**, Dr. of History, Ecole des Hautes études en sciences sociales (Paris, France);
 Prof. **Zenon Kohut**, Dr. of History, Alberta University (Edmonton, Canada);
 Prof. **Oleksandr Kurochkin**, Dr. of History, M. Rylskiy Institute of Art, Folklore and Ethnology, Academy of Sciences (Kyiv, Ukraine);
 Chief Research Worker **Elisaveta Kvilincova**, Dr. of History, Institute of Cultural Heritage, Academy of Sciences (Chisinau, R. Moldova);
 Prof. **Yuri Makar**, Dr. of History, Academician of the Ukrainian Academy of History, Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University (Ukraine);
 Senior Research Associate **Paul Meerts**, Dr. of History, Institute of International Relations Clingendael (The Hague, Netherlands);
 Prof. **Olimpia Mitric**, Dr. of History, Ștefan cel Mare University of Suceava (Suceava, Romania);
 Prof. **Georghe Onișor**, Dr. of History, Ștefan cel Mare University of Suceava (Suceava, Romania);
 Associate Prof. **Florin Pintescu**, Dr. of History, Ștefan cel Mare University of Suceava (Suceava, Romania);
 Academician **Stepan Pavliuk**, Dr. of History, Director of the Institute of Ethnology, Academy of Sciences (Ukraine);
 Academician **Anna Skrypnyk**, Dr. of History, Director of the Institute of Art Studies, Folklore and Ethnology, Academy of Sciences (Kyiv, Ukraine);
 Prof. **Andrzej Wawryniuk**, Dr. of History, Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa w Cholmie (Poland);
 Prof. **Vitaliy Dokash**, Dr. Of Philosophy, Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University (Ukraine);
 Prof. **Mychailo Marchuk**, Dr. of Philosophy, Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University (Ukraine);
 Prof. **Sorin Tudor Maxim**, Dr. of Philosophy, Ștefan cel Mare University of Suceava (Suceava, Romania);
 Prof. **Diego Sanches Mecka**, Dr. of Philosophy, National University of Distance Education (Madrid, Spain);
 Assoc. Prof. **George Neamtu**, Dr. of Philosophy, Ștefan cel Mare University of Suceava (Suceava, Romania);
 Prof. **Ivan Ostaschuk**, Dr. of Philosophy, Bukovinian State Medical University, M.P. Dragomanov National pedagogical University (Ukraine);
 Assoc. Prof. **Bogdan Popoveniuc**, Dr. of Philosophy, Ștefan cel Mare University of Suceava (Suceava, Romania);
 Assoc. Prof. **Nina Zoriy**, Ph. D. of Philosophy, Bukovinian State Medical University (Ukraine);
 Prof. **Bertrand Badiou**, Dr. Of Philosophy, Ecole normale supérieure (Paris, France);
 Prof. **Piotr Borek**, Dr. of Philology, Head of the Polish Philology Institute Krakiv Pedagogical University (Poland);
 Prof. **Mircea A. Diaconu**, Dr. of Philology, Ștefan cel Mare University of Suceava (Suceava, Romania);
 Assoc. Prof. **Evelina-Mezalina Graur**, Dr. of Philology, Ștefan cel Mare University of Suceava (Suceava, Romania);
 Prof. **Adam Falowski**, Dr. of Philology, Head of the East Slavic Philology Institute Jagiellonian University (Poland);
 Prof. **Roma Franko**, Dr. Of Philology, University of Saskatchewan (Canada);
 Assoc. Prof. **Simona-Aida Manolache**, Dr. of Philology, Ștefan cel Mare University of Suceava (Suceava, Romania);
 Prof. **Hanna Martynova**, Dr. of Philology, Bohdan Chmelnytskyi Cherkasy National University (Ukraine);
 Prof. **Nagy Rodica-Măriora**, Dr. of Filology, Head of the Scientific library in Ștefan cel Mare University of Suceava;
 Prof. **Antoaneta Olteanu**, Dr. of Philology, Bucharest University (Romania);
 Assoc. Prof. **Oleksandr Rak**, Ph. D. of Philology, Bukovinian State Medical University (Ukraine);
 Prof. **Nataliya Rusnak**, Dr. of Philology, Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University (Ukraine);
 Chief Research Worker **Anna-Maria Sorescu-Marinkovich**, Dr. of Philology, Balkan Institute at Serbian Academy of Sciences and Art (Belgrad);
 Assoc. Prof. **Nadia Laura Serdenciuc**, Dr. of Educational Sciences, Ștefan cel Mare University of Suceava (Suceava, Romania).

History of medicine:

Assoc. Prof. **Carmen Cornelia Bălan**, Dr. of Psychology, Ștefan cel Mare University of Suceava (Suceava, Romania);
 Prof. **Vasyl Cheban**, Dr. of Medicine, Bukovinian State Medical University (Ukraine);
 Dr. med. Dipl.-Psych, MBA, **Gerhardt Dammann**, Chief of Psychiatrische Klinik Münsterlingen and the psychiatric services Thurgau (Switzerland);
 Prof. **Alexander Fediv**, Dr. of Medicine, Bukovinian State Medical University (Ukraine);
 Prof. **Oleksandr Ivashiuk**, Dr. of Medicine, Bukovinian State Medical University (Ukraine);
 Prof. **Yuzef Podguretski**, Dr. of Psychology, Opole University (Poland);
 Prof. **Alfred Prits**, Dr. of Psychology, Pres. of World Psychology Union, Head of Psychotherapy and Psychoanalysis Institute in Vienna (Austria);
 Prof. **Viktor Tashchuk**, Dr. of Medicine, Bukovinian State Medical University (Ukraine);
 Prof. **Dmytro Tyntyuk**, Dr. of Medicine, Chisinau State University of Medicine and Pharmacy N.Testemitsu (R. Moldova);
 Prof. **Bohdan Vasylevskiy**, Dr. of Medicine, Chief of Psychosomatik Institute (Warsaw, Poland);
 Prof. **Konstantin Yetso**, Dr. of Medicine, Chisinau State University of Medicine and Pharmacy N.Testemitsu (R. Moldova).

Актуальні питання суспільних наук та історії медицини. Спільний українсько-румунський науковий журнал. Серія "Історичні науки" || Current issues of Social studies and History of Medicine. Joint Ukrainian-Romanian scientific journal. Series "Historical science"/ Редколегія: Т. Бойчук, Ш. Пуріч, А. Мойсей. Чернівці–Сучава: БДМУ. 2019. № 2 (22). 118 с.

ISSN: 2311-9896; EISSN 2411-6181

The actual problems of world history, history of Ukraine, history of religion, ethnogenesis and traditional culture of peoples, archeology, philosophy, linguistics, literature and history of medicine are investigated in the journal. The journal is the international edition according to the sphere of extension and geography of the authors.

The publication is aimed at the higher educational institutions, academic institutes, and cultural institutions staff.

ББК 60я53+5г.я43

The journal is published in paper and electronic version with the resolution of the academic council of Higher State Educational Establishment of Ukraine "Bukovinian State Medical University" (Decision №11 . Date: 20.06.2019).

The authors are responsible for the selection, accuracy of given information, citations, proper names, geographical names and other data.

Publishing: 2-4 issues a year. Languages: Ukrainian, Russian, English, French.

Address: Ukraine, 58000, Chernivtsi, Heroiv Maidanu str., 3, Department of Social Sciences and Ukrainian Studies.
 Tel.: (0372) 520871. **E-mail:** snim@bsmu.edu.ua; society@bsmu.edu.ua

The electronic version of the journal is available on the Web sites: <http://apsnim.bsmu.edu.ua>; <http://doaj.org> (Directory of Open Access Journals); <http://www.irbis-nbuv.gov.ua> (Scientific periodicals of National V. Vernadskij library web-site); <http://scholar.google.com.ua> (Google Scholar); <http://e-apsnim.bsmu.edu.ua> (OJS).

**МЕНТАЛЬНІСТЬ ТА ТЕЗА ІСТОРИЗМУ В ПРАКТИЦІ
ВИЩОЇ ІСТОРИЧНОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ**

Лідія ПОТАПОВА

ВДНЗ України “Буковинський державний медичний університет”,
Чернівці (Україна), potapova.lidiia@bsmu.edu.ua**MENTALITY AND THESIS OF HISTORY IN THE PRACTICE
OF HIGHER HISTORICAL EDUCATION IN UKRAINE**

Lidiya POTAPOVA

Higher State Educational Establishment of Ukraine
“Bukovinian State Medical University”, Chernivtsi (Ukraine),
Researcher ID: S-8584-2016

Потапова Лідія. Менталітет и тезис историзма в практике высшего исторического образования в Украине. Цель статьи раскрыть вопросы ментальности и историзма как факторов развития исторического образования, формирование национального сознания и гражданской позиции. **Методология исследования** осуществляется на основе исторического, логического, аналитического и общеметодологического подходов. **Новизна исследования.** В статье сделана попытка раскрыть интеграцию ментальности и историзма в историческом образовании, создание с помощью исторического образования индивидуальности, повлияет на формирование исторического сознания и гражданской позиции личности. **Выводы.** Главные задачи исследования определили проблему построения такой модели развития исторического образования которая позволяет совместить имманентные свойства структуры знаний с историзмом, который рассматривает процесс развития исторических событий в интеграции с ментальностью, что, в свою очередь, способствует осмыслению исторического процесса.

Ключевые слова: *история Украины, историзм, исторический процесс, историческая наука, духовность, менталитет, ментальность, методология, свобода, личность, традиции.*

Вступ: У процесі співставлення історичних культур різних цивілізацій, етносів було сформульоване важливе поняття “менталітету”, яке зумовило дослідження “національного характеру” (народного духу), виявлені спочатку в особливостях певної матеріальної культури, а згодом і в суто регіональних формах спільноти (європейська, азіатська, латиноамериканська ментальність), у специфічних формах для певних історичних епох (менталітет античного світу, епохи Середньовіччя, Нового часу), у сталих соціальних утвореннях (менталітет селян, бюрократії, науковців), у різних за віковими параметрами групах (підліткова, молодіжна ментальність та ін.).

Мета статті: розкрити “менталітет” як систему елементів духовного життя та світосприймання, історичні чинники формування ментальності та роль історичної освіти, яка зорієнтована на загальноосвітні стандарти.

Історіографічний огляд. Уперше поняття “ментальність” вживає Ф. Емерсон, але поширився цей термін у 20-ті роки ХХ ст. у Франції, зокрема в Марселя Пруста у третьому томі “Германт” його епогеї “В пошуках утраченого часу”¹. Поняття “Ментальність” досліджується у працях Леві-Брюля “Примітивна ментальність”², в якій аналізуються два її типи: пралогічний та логічний – на основі співвідношення способів мислення австралійських і африканських племен з притаманним їм “законом партиципації” і зразками раціонального європейського мислення на засадах закону суперечності.

У працях Ж. Лефара (30-ті роки) досліджуються поняття колективності та індивідуальної ментальності

як константи людського мислення, що зумовлені біологічними законами.

Поняття історизму досліджується у працях Дж. Віко, Г. Гегеля, Д. Дідро, О. Конта, Ж. Руссо, А. Тюрго, Й. Фіхте, І. Франко.

Основна частина. Системно розробляти поняття ментальності розпочали у своїх працях М. Блок “Апологія історії або ремесло історика”³ та Л. Февр “Проблема зневіри в XVI столітті: релігія Рабле”. У руслі цих поглядів ментальність постає своєрідним корелятом ідеології й утопії, способом масова-індивідуального історичного мислення, бачення історії, конкретно-історичною формою “колективного неусвідомленого”.

Помилково прирівнювати ментальність лише до стихійного світобачення “мовчазної більшості” суспільства, котра, утворюючи його основу, тривалий час залишається поза історичним виявленням, або ж – лише до корелята розвинутої рефлексивної свідомості як примітивного пралогічного способу мислення. Як сукупність органічно сполучених, нерелексованих, логічно не виявлених процедур мислення, вона є основою своєрідного автоматизму духовного життя. Будучи зумовленою не стільки біологічними скільки соціокультурними чинниками, ментальність визначає використання естетичних, етичних, правових, релігійних, політичних цінностей, не сприйнятих через форму раціоналізованої освіти, а інтеріоризованих переважно несвідомо, у результаті соціалізації особистості.

Сьогодні це поняття має широкий ужиток у науковій літературі. Воно уможливує аутентичність розуміння такої сфери духовного життя людей як

¹ Prust M. U Germantov. V poiskakh utrachennogo vremeni [At the Germans. In search of lost time], Kn. 3, Moskva, 1993, 543 p. [in Russian].

² Levi-Bryul' L. Sverkh' yestestvennoye v pervobytnom myshlenii [Supernatural in primitive thinking], Moskva, 1994, 608 p. [in Russian].

³ Blok M. Apologiya istorii, ili remeslo istorika [Apology of history, or the craft of the historian], Moskva, 1973, 232 p. [in Russian].

“колективне несвідоме” (Дюркгейм)⁴, “архетипи” (Юнг)⁵. До менталітету належать звички, традиції, інтуїтивне, несвідоме, котрі існують на рівні несвідомих психічних процесів, і це було доведено ще К. Юнгом. Його методологічне використання допомагає уникнути догматизму історичного “центризму”, сприяє переходу від спрощеного до плюралістичного осмислення історичного процесу.

Менталітет є сформованою системою елементів духовного життя та світосприйняття і соціокультурний феномен, який пов’язаний з історією розвитку етнічних спільнот.

Важливим історичним чинником формування менталітету є історія та мова, що й було обґрунтовано ще в ХІХ столітті Олександром Потебнею, який розглядаючи мову як “засіб створення думки”, наголосив, що мова кожного народу створює “різні системи засобів мислення” світосприйняття, впливає на формування цінностей і є особливістю певної народності або національності, становлячи специфіку її матеріальної та духовної культури як складової частини загальнолюдської цивілізації.

Історична практика переконує, що спроба просто перекласти зміст, накопичений світовим інтелектом, тільки знецінює, профанує науку. “Всі філософські категорії пов’язані з вирішенням основного питання філософії – всі вони так чи інакше розгортаються в плані відношення мислення до буття”⁶. Відображення цього відношення передбачає фіксацію світогляду суб’єкта, котрий органічно пов’язаний з історичним надбанням (у даному випадку з українською культурою). Яскравим зразком того, що поняття неможливо відділити від усвідомлення конкретним суб’єктом відношення мислення до буття, є “Наука логіки” Гегеля. Категорії постають тут “Іваном без роду” і “женуть” себе бичем заперечення тріадичними колами системи. Саме таким нелюдським (бо від конкретної людини Гегель абстрагується) засобом моделюється залізна логіка розвитку. Категорії подаються в самодостатній формі, вони позбавлені будь-якого “родоводу”, а логіка й людська діяльність набувають протилежного співвідношення: не суб’єкт (філософ) розгортає логіку мислення відповідно до поставленої мети, застосовуючи певний метод, а, навпаки, логіка маніпулює об’єктом, котрий байдуже (це іноді називають об’єктивністю) відтворює у філософських трактатах зигзаги логіки, що наважилася явити себе смертним”⁷.

Найабстрактніші категорії, незважаючи на те, що вони (саме завдяки своїй абстрактності) винятково важливі для всіх епох, у самій визначеності цієї абстракції є такою ж мірою продуктом історичних умов і мають повну значущість тільки для цих умов і в середині них. Без розуміння конкретних умов, за яких склалося те чи інше ставлення до дійсності, знайшовши своє відображення в поняттях, останні сприймаються як незалежні від людини, як сила, що керує мисленням і діями самостійно. Сприймаючи так продукти мислення, людина перестає бути реальним суб’єктом, перетворюється на

об’єкт дії чийсь волі, а засвоєння людиною надбань суспільства відбувається шляхом оволодіння історично накопиченого досвіду.

Використовуючи історизм як принцип наукового пізнання, згідно з яким будь-яка дійсність має розглядатися в процесі постійної зміни в часі і просторі, дослідники вказують на закономірний характер процесу розвитку, обумовленості реальних явищ конкретно – історичними фактами, орієнтуються на можливість пізнати рушійні сили поступу суспільства, здатність розуму передбачити перебіг історичних подій. Узагалі, історизм виник ще в античні часи, його ідеї сформульовані уже у творах Платона (діалектика ідей, поняття “діалектичного закону” – “логос”, учення про “іпотесу” – “гіпотезу”) й Аристотеля (учення про пізнання сутності, ідея телеології).

Еволюція історизму як світоглядного і загальнометодологічного принципу, посилення його аргументації зумовлювалися розвитком історичного пізнання, зорієнтованого на зразки розбудови природознавчих теорій. Особливу роль тут відіграли космогонічна теорія Канта-Лапласа та еволюційна гіпотеза Ч. Дарвіна. Концептуальним ядром ідей історизму є положення про існування об’єктивних законів історії, можливість одержання істинних знань щодо минулого, сучасного і майбутнього, про спрямованість історичного процесу (фаталізм). Типовим зразком історизму його опоненти вважають концепцію Г. Гегеля і К. Маркса. Гегелівське вчення про розвиток, єдність логічного та історичного, про суперечності як джерело руху і розвитку марксизм зробив складовою частиною власної теорії матеріалістичного розуміння історії. Ідея історизму набула в марксизмі значення принципу, який використовується для пізнання природи, суспільства, мислення.

І хоча основоположні тези історизму найпоспідовніше були сформульовані Г. Гегелем і К. Марксом, пізніше вони стали предметом гострої теоретичної полеміки. Опоненти історизму (неокантіанці В. Дільтей, Б. Кроче, К. Поппер, Ф. Хайек, К. Ясперс) убачають його недолік у некритичній “натуралізації” історії, що породжує уявлення про людину як маріонетку історичних обставин. Тому історизм набуває форми системи знань про інтелектуальний чи культурний поступ людства, оскільки культура та цивілізація визнаються творчим надбанням духовного життя людини, суспільства.

Слід зазначити, що значення лексеми “історія” трактується нами, по-перше, як реальний процес розвитку суспільства в цілому, його історичних типів, окремих цивілізацій, етносів, країн, а також форм, сфер, явищ та інших виявів життєдіяльності суспільства, а, по-друге, як наука, що досліджує минуле суспільства з метою конкретного розуміння сучасного та визначення перспектив його розвитку в майбутньому, постаючи однією з провідних форм самосвідомості людства.

Історики продукують знання про історичні процеси, нові не тільки для них, але й для суспільства в ціло-

⁴ Dyurkgeym E. O razdelenii obshchestvennogo truda. Metod sotsiologii [On the division of social labor. Method of sociology], Moskva, 1991, P. 75–84 [in Russian].

⁵ Yung K. “Ob arkhetypakh kolektivnogo bessoznatelnogo” [On the archetypes of the collective unconscious], *Voprosy filosofii* [Questions of Philosophy], 1998, № 1, P. 480–482 [in Russian].

⁶ Shynkaruk V. *Filosofs'kyi slovnyk. Kateriyi* [Philosophical Dictionary. Categories], Kyjiv, 2002, P. 21 [in Ukrainian].

⁷ Dem’yanov V. O. “Pro vidobrazhennya rozvytku praktyky v roz’hortanni systemy kateriyi” [Reflection of the development of practice in the deployment of a system of categories], *Pytannya filosofsk'kykh nauk* [Questions of philosophical sciences], Kyjiv, 1980, N. 12, P. 30–31 [in Ukrainian].

му; їх погляди на історію – це уособлення досягнень історичної науки, ідеологічний рупор панівної “соціальної догми” (Ортега-і-Гассет)⁸. Таке знання не є виявленням лише індивідуального самоусвідомлення. Без усякого сумніву, історія як система знань може бути репрезентована тільки окремою особистістю – істориком.

Ця суперечність (між становленням та буттям історії як певної системи уявлення про історичні процеси) знаходить реалізацію в тому, що кожна цивілізація, яка, по суті, усвідомлювала себе та світ через власне світобачення, тяжіє до тлумачення себе як уособлення усього цивілізованого світу чи принаймні його центру. Звідси – домінування протягом тривалого часу своєрідного лінійного “моноцентризму” історії як науки, тобто трактування історичного процесу загалом із погляду, так би мовити, власної цивілізації.

Наприклад, для класичної західноєвропейської історичної науки властивий європоцентризм, у руслі поглядів якого всевітня історія поділяється на стародавню, середньовічну і нового часу.

Однобічний некоректний європоцентристський характер цього поділу, коли йдеться про періодизацію усієї історії людства, усвідомлюється принциповою вадою з другої половини XIX ст., тобто після появи праць М. Я. Данилевського “Росія і Європа” (1871)⁹ та пізніше – “Занепад Європи” О. Шпенглера¹⁰ і “Дослідження історії” А. Тойнбі¹¹. У науковому доробку мислителі доводять абстрактно-абсолютизовану спрощеність лінійного тлумачення історії через демаркування її на регресивну (М. Монтень, Х. Ортега-і-Гассет) та прогресивну (В. Вольтер, Ж. Кондорсе, І. Гердер, Г. Гегель, К. Маркс). Саме вони накреслюють новий підхід до історії, з позиції якого вона постає як поліцентричний феномен.

Відомо, що до 1989 року єдиною базовою історичною дисципліною у всіх вищих навчальних закладах України була лише історія КНРС. Для її вивчення відводилося 170 аудиторних годин на гуманітарних факультетах і 130 годин – на всіх інших. Такий обсяг давав змогу досить ефективно впливати на свідомість молоді у двох напрямках:

максимально звужувати історичну пам'ять до сфальсифікованої схеми;

формувати уявлення, що думки, які суперечать історичній “схемі”, протистоять історичному розвитку людства в цілому.

Історія України декільком поколінням поспіль викладалася надзвичайно викривлено, особливо коли йшлося про українську державність, національно-визвольний рух українського народу. Аналогічним було ставлення і до української історіографії. Тому й досі відчувається брак кваліфікованих кадрів (дослідників і викладачів усіх рівнів), а в деяких галузях історичної науки їх взагалі немає. Українські архіви вивозилися до Москви, видавнича діяльність була під наглядом митрополії, тому спеціалісти-історики з цих галузей в Україні – велика рідкість.

Після проголошення незалежності України науко-

во-викладацькі кадри у своєму загалі не змогли сприйняти нові концепції історичного процесу, оскільки це вимагало додаткових зусиль, а також ефективної системи підвищення кваліфікації, опанування матеріалу – наукової, науково-методичної, науково-популярної літератури тощо. Музейна справа в Україні, яка могла б стати надійним помічником школи та вищих навчальних закладів у розгортанні історичної освіти молоді, опинилася на грані вимирання. Історичні журнали, котрих і раніше було небагато, виходять рідко, не потрапляють навіть в обласні центри, не кажучи вже про такі населені пункти, як села, хутори.

Історична освіта, якщо вона зорієнтована на загальносвітові стандарти, не може зводитися до вивчення національної історії, нехтувати знання Світового історичного процесу, особливо новітнього. У цьому зв'язку абсолютно неви-правданим є виключення з навчальних планів інститутів, університетів всевітньої історії або історії сучасного світу, адже саме вони сприяють засвоєнню студентством динаміки глобальних світових процесів, особливо від кінця XIX ст. Тому такі курси мають бути органічним компонентом загальної історичної освіти.

У цілому історична освіта в Україні набуватиме таких форм, які дозволять вести невимушений “діалог” із міжнародним співтовариством, базуючись на основоположних документах ООН, наприклад Декларації прав людини, угод Ради Європи, де зазначено пріоритетність самоцінності людини та гарантії її прав.

Розуміючи важливість формування історичної свідомості майбутніх поколінь, звернемо увагу на недоліки сучасної практики історичної освіти молоді в Україні. Не витримує критики стан наукової і науково-методичної роботи у вищій школі, яка має бути спрямована на подальший розвиток історичної науки, вдосконалення навчального процесу, підвищення його інтелектуального і виховного рівня.

Істотну практичну проблему становить потенціал істориків, яким, свого часу, органи КНРС приділяли особливу увагу, розглядаючи історичні факультети як базові заклади ідеологічних кадрів. Значна частина викладачів історії – це колишні співробітники кафедр історії КНРС, котрі майже не займалися науково-дослідницькою практикою, ігнорували реальну історію, спеціалізувалися на використанні ідеологічних замовлень. Це породжує явище наукової поверховості, коли викладачі, особливо у вищій школі, під гаслом “Ламай стереотипи!” механічно переносять положення закордонної історіографії, часто з неоколонізаторськими орієнтаціями. Наслідком цього є втрата сутності поняття “історичний процес” та науковості історії – унікальної дисципліни, яка стає різновидом художньої літератури й мистецтва¹².

У результаті зниження вимогливості до наукового рівня курсів історії на суспільство починає “тиснути” антинаукове тлумачення історичних процесів. Креаціонізм та міфотворчість заповнюють інформаційний простір засобів масової інформації. У “трактати” з історії,

⁸ Ortega-i-Gasset H. “Staraya i novaya politika” [Old and new policies], Polis [The Polis], 1992, № 3, P. 133–142 [in Russian].

⁹ Danilev'skiy N. Y. Rossiya i Yevropa [Russia and Europe], Moskva, 1991, 573 p. [in Russian].

¹⁰ Shpengler O. Zakat Yevropy. Ocherki morfologii mirovoy istorii [Sunset of Europe. Essays on the morphology of world history], T.1, Moskva, 1993, 668 p. [in Russian].

¹¹ Toynbi A. D. Doslidzhennya istoriyi [Research of history], Kyjiv, 1995, 614 p. [in Russian].

¹² Karlov N. V. “Intelligentna li intelligentsiya” [Whether intellectuals are intelligent], Voprosy filosofiji [Questions of philosophy], 1998, № 3, P. 3–17 [in Russian].

що претендують на статус наукових, проникають окультизм, містика (тобто антинауковість). Так, прихильники теософії Є. П. Блаватської й “Живої етики” чи “агні-йоги” Періхів уже організували “історичну освіту” дітей і молоді. Зробити це їм дозволяє поширення історичної безграмотності.

Отже, тільки спеціальними історіографічними розробками, науково-дослідницькою роботою в галузі методології історичної науки можна здолати кадрові негаразди, концептуально визначити загальне тлумачення поняття “історичний процес”, наповнити його такими історичними даними, які є результатом неупередженого, цілеспрямованого організованого наукового дослідження, мають об’єктивну, науково обґрунтовану аргументацію.

Існуючий в Україні історіографічний доробок полягає передусім у розвії національної ідеї, втіленої у творах класиків української історіографії “державницької школи”. До неї належать відомі історики: М. Грушевський, Д. Дорошенко, І. Крип’якевич, В. Липинський та ін. Узагалі, надзвичайно важливим є подолання й досі живого стереотипу, що український народ, мовляв, ніколи не мав своєї державності, тому належить до так званих “недержавних народів”.

Потрібна організаційна робота, спрямована на узагальнення й враховування реальної спадщини потужної тисячолітньої культурної традиції українського народу. Це безпосередньо стосується й історичної науки, початок якій в Україні було покладено Нестором-Літописцем, а продовжено літописцями та істориками наступних епох, особливе місце серед яких посідає постать Михайла Грушевського.

Одночасно слід продовжувати дослідження, зорієнтовані на поглиблення теоретичних підвалин історичної науки, сформованих завдяки багаторічному тотальному пануванню марксистської методології. Поняття “історична закономірність”, “причинно-наслідковий зв’язок в історії”, “історичний прогрес”, “детермінованість історичних явищ” становлять особливий доробок історіографії, який не має поширення у світовій історичній науці, бо розроблявся лише в колишніх країнах соціалістичного табору. Наукова цінність зазначеного надбання полягає в посиленні евристичності історичних знань завдяки теоретичним узагальненням, які дозволяють створювати ці поняття. Незважаючи на заідеологізованість марксистської історичної науки, слід визнати, що вона дозволяла уникнути тотального емпіризму. Збереження теоретичності системи узагальнених історичних знань може принести більше користі, ніж шкоди.

За час свого існування український народ став органічною складовою європейської спільноти котра, попри всю складність політичних та економічних взаємин, поділяла з ними культурну та суспільну спадщину. Тому прагнення незалежної України уникнути однобічної орієнтації у політичному, економічному і культурному розвитку, відновити штучно перерваний зв’язок із європейськими країнами – цілком природне явище. Отже, виклад історії України мусить здійснюватись у контексті загальноєвропейського процесу. У подальшому історія України як органічна частина європейської історії може розглядатись складовою частиною всесвітньої історії. Таким чином, національна, європейська та всес-

вітня історія взаємно доповнюються і є цілісною картиною значущих для українців історичних процесів.

Історична освіта спроможна орієнтувати свідомість на визнання безпосереднього зв’язку власної свободи і відповідальності, чим закладається фундамент моральної свідомості в цілому. Якщо визнати, що свобода – це здатність людини діяти відповідно до своїх інтересів, ідеалів, спираючись на знання властивостей об’єктивної дійсності, тоді усвідомлення джерела та змісту цих ідеалів, інтересів є невід’ємною складовою частиною свідомого незалежного волевиявлення.

Традиційне тлумачення проблеми свободи ґрунтується на протиставленні свободи і необхідності як філософських категорій, що виявляють суперечність між об’єктивними законами функціонування природи та суспільства і специфікою життєдіяльності людини – розумної істоти, котра здатна до самочинного діяння. Уперше антиномізм понять про природну необхідність і свободу (у формі демістифікованого розуміння природи) заперечений визначенням Б. Спінози свободи як усвідомленої необхідності¹³. Розгорнуту теоретичну систему історичних етапів цього усвідомлення розробив Г. Гегель.

Розглядаючи феномен свободи як один із найважливіших аспектів розв’язання проблеми сутності й існування людини, учені вважають, що людина зможе приймати відносно правильні рішення, якщо врахує властивості дійсності і чинитиме зі знанням справи. Визнається зумовленість життєдіяльності людини певними реальними факторами, а поняття “свобода волі” вказує на існування сфери історично можливого, з яким можна взаємодіяти за допомогою свідомості. У разі свідомого використання реальних можливостей свобода стає об’єктивним фактором перетворення можливого у дійсне. У цьому відношенні людина – реальний (фізичний) носій свободи, тобто власного волевиявлення. Вільна людина – це та сила, що формує дійсність згідно з внутрішніми інтересами та ідеалами.

Пізнання історичної дійсності, природи є головною умовою свободи, бо, поглиблюючи знання про навколишній світ, людина реально збільшує сферу свого можливого впливу на нього, тобто зростає вільне буття. Увага до пізнання необхідності як збільшенні можливостей людини – визначальне відкриття діалектичної філософії. З іншого боку, історично свобода тісно пов’язана з відповідальністю.

Відповідальність – це усвідомлення індивідом, людині свого обов’язку перед суспільством, іншою людиною, що дозволяє визначити сутність певних вчинків й узгоджувати їх із процесами суспільного розвитку.

Відповідальність має такі форми, що співвідносяться з різними сферами її ви-яву: політична, моральна, правова, партійна, історична тощо. Залежно від носія (суб’єкта) розрізняють відповідальність особисту (персональну) та колективну, співвідношення яких взаємозумовлене: відповідальність особи перед, соціумом невід’ємна від відповідальності колективу перед особою. Такий взаємозв’язок визнається обов’язковою умовою виникнення відповідальності як важливої властивості суспільного життя.

Без феномена відповідальності суспільство не може існувати, оскільки воно деградує, самозруйнується (розпадеться). Отже, усвідомлення відповідальності є розуміння індивідом свого зв’язку з певною людиністю

¹² Spinoza B. “Etyca”, *Izbranniie proizvedenia*. v 2-h t., T. 2, M., 1984.

(другом, сім'єю, народом, нацією, колективом, людством колишнім і сучасним) і визнається умовою власного буття.

Оскільки відповідальність завжди пов'язана із конкретними умовами, за яких людина реально здатна або нездатна виконати суспільні вимоги, здійснити вибір і передбачити наслідки своїх дій, це поняття розглядають через безпосереднє співвідношення його з поняттям "свобода". Саме завдяки цьому в історії була сформульована теоретична проблема усвідомлення феномена відповідальності, яка розв'язується залежно від вирішення питання: чи можна, взагалі, людину вважати вільною у своїх діях. У випадку визнання свободи дій людини, індивіда розглядають відповідальним за свої вчинки. У разі заперечення індивідуальної свободи – особа проголошується невідповідною перед суспільством.

Творення за допомогою історичної освіти індивідуальності, котра здатна свідомо волевиявляти свою свободу, можна визнати головним орієнтиром цілеспрямованого формування культурно-історичної свідомості та громадянської позиції особистості.

Висновки. Розвиток історичної освіти є продовженням розвитку освітньої думки і практичних реалій, тому постає необхідність осмислення спрямованості історичного процесу, так як він поглиблює і систематизує історичне знання які сприяють прийняття рішень щодо розвитку суспільства та зміцнення держави.

Ідея історизму вимагає модернізації історичної освіти, формування цілісного уявлення про суспільний прогрес, використання історичних знань в інтересах власного авторитету і розв'язання складних завдань розбудови держави, а також історизм впливає на національну свідомість і підготовку професіоналів вищого гатунку які будуть знати історію власного народу і черпати з неї досвід минулого заради сьогодення і майбутнього.

Potapova Lidiya. Mentality and thesis of history in the practice of higher historical education in Ukraine. The article considers the mentality and the thesis of historicism in the practice of higher historical education in Ukraine, and historicism is used as the principle of scientific knowledge of historical phenomena and events by means of which it is possible to obtain true knowledge of the past, contemporary and prospects of the future. **The purpose of the article** is to disclose the concept of "mentality" and "mentality" as a system of elements of the spiritual life of man. **The research methodology** is based on historical, logical, analytical and general methodological approaches. **Novelty of research.** The article attempts to reveal the integration of mentality and historicism in historical education, creation with the help of historical education of individuality, which will affect the formation of historical consciousness and the civic position of the individual. **Conclusions.** The main tasks of the study determined the problem of constructing such a model of the development of historical education, which provides an opportunity to combine the inherent properties of the structure of knowledge with historicism, which considers the process of development of historical events in integration with mentality, which in turn helps to comprehend the historical process.

Key words: history of Ukraine, historicism, historical process, historical science, spirituality, mentality, methodology, freedom, personality, traditions.

Лідія Потанова – викладач кафедри суспільних наук та українознавства Вищого державного навчального закладу України "Буковинський державний медичний університет". Коло наукових інтересів: філософсько-антропологічні проблеми людознавства, історія української культури, валеологія. Автор понад 50-ти наукових статей і тез, співавтор 2-х монографій.

Lidiya Potapova is a lecturer of the Department of Social Sciences and Ukrainian Studies of Higher State Educational Establishment of Ukraine "Bukovinian State Medical University". Research interests: philosophical and anthropological problems of human studies, history of Ukrainian culture, valeology. She is the author of more than 50 scientific articles and theses, co-author of 2 monographs.

Received: 02.04.2019

Advance Access Published: June, 2019

© L. Potapova, 2019

¹² Spinoza B. "Etyca", *Izbranniie proizvedenia*. v 2-h t., T. 2, M., 1984.